

УДК 911.3(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2786-5843/2025-3-5>

ПЕРЦЕПЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ ЯК НАПРЯМ СОЦІАЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ

Костащук Іван Іванович

доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри географії України та регіоналістики,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
ORCID ID: 0000-0002-9338-4538

Захарчук Іван Володимирович

аспірант кафедри географії України та регіоналістики,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
ORCID ID: 0009-0009-0327-9346

Актуальність дослідження: зумовлена сучасними трансформаціями в просторі соціальної географії України, зокрема процесами адміністративно-територіального оновлення, що супроводжуються змінами в ідентифікації та сприйнятті простору населенням. Перцепційна географія як науковий напрям досліджує суспільне сприйняття географічного простору, ментальні образи територій і «внутрішні» межі, що існують у колективній свідомості. Подібні дослідження є особливо важливими для поліетнічних регіонів (як-от Чернівецька область), де мозаїчність культурного середовища вимагає обережного й науково обґрунтованого підходу до просторової організації. Саме перцепційна географія дозволяє виявити конфігурацію суб'єктивного сприйняття територій, що має безпосереднє значення для регіональної політики, просторового планування та збереження етнокультурної рівноваги. **Предметом дослідження** є становлення та розвиток перцепційної географії в Україні, а також суспільне сприйняття населенням поліетнічного регіону адміністративно-територіальних змін. **Мета дослідження:** проаналізувати теоретичні та прикладні аспекти розвитку перцепційної географії в Україні та визначити її роль у вивченні просторової свідомості населення й актуальність ментального зонування поліетнічних територій. **Методологія дослідження:** системно-структурний підхід; методи історико-географічного аналізу, порівняння та наукового узагальнення; аналіз літератури з перцепційної та когнітивної географії (cognitive geography), а також нормативно-правових документів. Особлива увага приділена поєднанню якісних методів (інтерпретація ментальних карт, аналіз наративів) з геоінформаційними технологіями. **Результати дослідження:** обґрунтовано значення перцепційної географії як самостійного напрямку в структурі соціально-географічного знання. Визначено основні етапи становлення цього напрямку в українській географії, його зв'язок із зарубіжною школою behavioral geography. Показано, що сприйняття територій мешканцями поліетнічних регіонів часто не відповідає адміністративно-офіційним поділам, а отже, перцепційні межі можуть вступати в конфлікт із політично встановленими кордонами. Наведено приклади, коли врахування перцепційних уявлень допомагає уникати просторової фрагментації та підтримувати соціальну сталість. **Практичне значення:** отримані результати можуть бути використані для формування регіональної політики, в розвитку міжетнічного діалогу, плануванні територіальних громад та в освітньому процесі з суспільної географії. Перцепційні карти та методики їх створення є важливим інструментом для розуміння локальної ідентичності й просторових уявлень. **Висновки.** Перцепційна географія виконує важливу функцію гуманітарного осмислення простору, поєднуючи географічний аналіз із психологією сприйняття. У поліетнічних регіонах її роль є особливо значущою, оскільки вона дозволяє виявляти й пояснювати приховані культурно-просторові кордони, які впливають на ефективність реформ, планування та суспільну інтеграцію. **Перспектива подальших досліджень.** Подальші дослідження передбачають застосування методів ментального картографування, глибинних інтерв'ю та аналізу перцепційних кластерів у межах Чернівецької області, а також порівняльні студії з іншими прикордонними регіонами України.

Ключові слова: перцепційна географія, когнітивна географія, ментальні мапи, просторове сприйняття, поліетнічні регіони, територіальна ідентичність.

PERCEPTUAL GEOGRAPHY AS A BRANCH OF SOCIAL GEOGRAPHY

Kostashchuk Ivan Ivanovych

Doctor of Geographic Sciences, Professor,
Head of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
ORCID ID: 0000-0002-9338-4538

Zakharchuk Ivan Volodymyrovych

PhD Student of the Department of Geography of Ukraine and Regional Studies,
Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, Ukraine
ORCID ID: 0009-0009-0327-9346

Relevance of the study is relevance is determined by ongoing transformations in the space of social geography in Ukraine, in particular the processes of administrative-territorial reorganization, which are accompanied by changes in population's spatial identification and perception. Perceptual geography as a scientific field studies the public perception of geographical space, mental images of territories, and the "internal" boundaries existing in collective consciousness. Such research is especially important for polyethnic regions (such as Chernivtsi oblast), where cultural mosaicism requires a careful and scientifically grounded approach to spatial organization. Perceptual geography enables the identification of configurations of subjective spatial perception, which is directly relevant to regional policy, spatial planning, and the preservation of ethnocultural balance. **Subject of the study** is peculiarities of the formation and development of perceptual geography in Ukraine, as well as the public perception of administrative-territorial changes in polyethnic regions. **Aim of the study.** To analyze the theoretical and applied aspects of the development of perceptual geography in Ukraine and determine its role in studying spatial consciousness and mental zoning of polyethnic territories. **Research methodology.** The research applies a system-structural approach; methods of historical-geographical analysis, comparison and scientific generalization; analysis of literature in perceptual and cognitive geography (cognitive geography), as well as legal and regulatory documents. Particular attention is paid to the combination of qualitative methods (interpretation of mental maps, analysis of narratives) with geoinformation technologies. **Research results.** The significance of perceptual geography as an independent direction within the structure of social-geographical knowledge has been substantiated. The main stages of this direction's development in Ukrainian geography and its connection with the foreign school of behavioral geography have been outlined. It is shown that the perception of territories by residents of polyethnic regions often does not coincide with official administrative divisions; thus, perceptual boundaries may conflict with politically defined borders. Examples are provided where consideration of perceptual representations helps to avoid spatial fragmentation and maintain social stability. **Practical significance.** The obtained results can be used in regional policy formation, development of interethnic dialogue, planning of territorial communities, and in the educational process in social geography. Perceptual maps and techniques for their creation are important tools for understanding local identity and spatial representations. **Conclusions.** Perceptual geography performs an important function of humanizing spatial analysis, combining geographic methods with the psychology of perception. Its role is particularly relevant in polyethnic regions, as it enables the identification and explanation of hidden cultural-spatial boundaries that influence the effectiveness of reforms, planning, and social integration. **Perspective for further research.** Further research will involve the application of mental mapping methods, in-depth interviews, and analysis of perceptual clusters within Chernivtsi oblast, as well as comparative studies with other border regions of Ukraine.

Keywords: perceptual geography, cognitive geography, mental maps, spatial perception, polyethnic regions, territorial identity.

Постановка проблеми. Перцепційна географія є відносно молодією частиною географії як науки, що сформувалася на стику двох наук: соціальної географії та психології. Як самостійний напрям перцепційна географія виникла та почала досліджуватись у США в 1950–1960-х роках у межах так званої поведінкової (біхевіористичної) (*behavioral geography*) географії. Її поява була части-

ною ширшої «поведінкової революції» в суспільній географії, коли дослідники звернули увагу на суб'єктивні чинники (відмінності) просторової поведінки людей залежно від території проживання. У сучасних класифікаціях соціальної географії перцепційна географія фігурує як одна з відносно нових та малодосліджених географічних галузей. Тож перцепційна географія посідає належне

місце у структурі суспільно-географічних наук як спеціалізована підгалузь соціальної географії.

Перцепційна географія досліджує просторові образи та уявлення, тобто те, як люди сприймають і розуміють геопростір, територію власного проживання та місця, з якими мають власні асоціації. На відміну від традиційних та звичних у нашому розумінні економічної географії чи фізичної географії, які акцентують свою увагу на об'єктивні (фізичні) характеристики території, перцепційна географія фокусується на суб'єктивному (особистісному) сприйнятті геопростору людиною. Люди у своїй особистісній поведінці часто спираються більше на «світ власного сприйняття», ніж на об'єктивну реальність, простіше кажучи, на власну думку. Нерідко суб'єктивні характеристики регіонів відіграють вирішальну роль у виборі місця проживання, роботи чи відпочинку, формуванні стереотипів, хоча традиційні дослідження (а саме соціогеографічні) науковців їх раніше або ігнорували, або мало враховували.

Сприйняття в контексті перцепційної географії розуміється як психічний процес, що дозволяє людині перетворювати інформацію про простір на впорядковані й організовані (синтезовані) уявлення. Перцепція є одним із когнітивних процесів, за допомогою яких людина отримує, зберігає, інтерпретує, опрацьовує та використовує інформацію про навколишній світ. У цьому контексті поняття «когнітивна географія» є близьким, але дещо ширшим: інколи її виокремлюють як окремий напрям когнітивної географії, що більше зосереджується на вивченні просторових уявлень, ментальних моделей і механізмів мислення про простір. Проте обидва підходи: і перцепційний, і когнітивний об'єднують інтерес до того, як людина пізнає геопростір та як це знання впливає на її поведінку, думки, ідеї, стереотипи, тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Як науковий напрям перцепційна географія розвивалася з середини ХХ століття, спираючись на досягнення психології та соціо-

логії. Одним із перших дослідників у цій сфері був американський географ та урбаніст Кевін Лінч, чия праця «Образ міста» (1960) [17] ввела методіку ментального картографування в практику під час містопланування і загального розвитку міста. Він запропонував досліджувати саме суб'єктивний образ міського середовища за допомогою схематичних карт пам'яті, які мешканці міста малюють «по пам'яті», наносячи власні лінії на карту. Ці так звані ментальні карти відображають те, як людина структурно бачить своє місто (через основні шляхи, райони, вузлові точки, межі та орієнтири). Згодом географи підхопили цю ідею і почали активно вимірювати та аналізувати ментальні карти різних просторів – від міських кварталів до цілих країн. Наприклад, Пітер Гулд і Родні Вайт [10] у 1970-х роках досліджували «образи» країн і регіонів в уяві людей, визначаючи, які території сприймаються як привабливі чи небезпечні для проживання.

В Україні проблематика перцепції геопростору вперше почала цілеспрямовано досліджуватися у 2000–2010-х роках. Найбільший внесок у становлення перцепційної географії та вивчення територіальної ідентичності зробили К. В. Мезенцев та О. В. Гнатюк. Зокрема, К. Мезенцев (спільно з Н. Мезенцевою) ще в середині 2000-х років опублікував перцепційні портрети регіонів України [5] та проаналізував роль території в самоідентифікації населення. Згодом ці автори дослідили перцепційні аспекти суспільно-просторової нерівності в Україні, заклавши перше методологічне підґрунтя для початку вивчення ментальних образів регіонів. Розуміння вернакулярних районів як нового поняття розглядається з функціональними та формальними (адміністративними районами) в праці О. Кононенка, О. Гнатюк [2]. О. Гнатюк вивчав територіальну ідентичність населення окремих історико-географічних регіонів, акцентуючи на виокремленні вернакулярних районів як підходу до сучасних адміністративно-територіальних реалій України. Їх також називають або популяр-

ними, або повсякденними. На рівні методології робота О. Гнатюка детально висвітлює поняття перцепційної урбаністики, а саме виділення міських вернакулярних районів на основі аналізу ментальних карт, а також досліджує образність міського простору Києва очима молоді [13]. У дослідженні О. Гнатюк та А. Мельничук [14] показано, що ідентичності, пов'язані з історичними регіонами, продовжують існувати всупереч новому адміністративному поділу, тобто у формуванні адміністративного району.

Вагомий внесок у розвиток та розуміння перцепційної географії зробили й інші українські науковці. Зокрема, О. Мусієздов (2016) [8] зосередився на питанні міської ідентичності в пострадянському сучасному суспільстві саме як дослідженні на стику соціології та географії. Я. Олійник спільно з О. Гнатюк виконали ґрунтовний аналіз територіальної ідентичності населення регіону (а саме Поділля).

Ідею виділення перцепційної географії в Україні засвідчує поява спеціального розділу, присвяченого цій тематиці, в підручнику із соціальної географії, тобто дослідники починають приділяти увагу і цьому напрямку. Варто підкреслити, що українські дослідники концептуально спиралися на зарубіжну біхевіористичну географію, від якої й походить перцепційний підхід у географічних дослідженнях. Варто розуміти загальне ментальне зонування просторової ідентичності населення, позначаючи уявні «свої» й «чужі» зони в межах спільної території. Ментальні карти відображають важливі символи та популярні об'єкти: О. Кононенко та О. Гнатюк [2] підкреслюють, що такі карти фіксують «найпопулярніші серед місцевих жителів об'єкти». Наприклад, одна група може уявляти регіон як угіддя з прадавнім селом та сімейними осередками, а інша – як сучасне місто з культурними центрами і ринками. Перцепційні дослідження показують, що такі уявні зони значною мірою визначають міжетнічну взаємодію серед населення і просторове планування: знання про різні ментальні карти

допомагають адаптувати регіональну політику до реальних ідентичностей населення. Особливо це актуально для багатонаціональних регіонів із багатовіковим історико-культурним спадком.

Таким чином, розвиток перцепційної географії в Україні відбувається з новітніми тенденціями світової науки, адаптуючи її ідеї та методи до вітчизняних реалій, для поліетнічних регіонів, а також в умовах повномасштабного вторгнення та збройної агресії проти України, коли мільйони громадян України стали вимушеними біженцями, і війна вплинула на їхню ідентичність та сприйняття тепер уже нових місць проживання.

Виокремлення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У процесі розвитку перцепційної географії сформувалися декілька ключових напрямів досліджень: образ міста та урбаністична перцепція. Це один із напрямів, що вивчає сприйняття міського простору його мешканцями. Дослідники аналізують, як люди уявляють планування міста, які місця вважають «центральною» чи «небезпечними», які райони асоціюються з престижністю або, навпаки, є непривабливими для населення. В Україні цей підхід активно реалізовано в роботах Ірини Гудзеляк [1]. В Україні прикладом є дослідження образу Львова: за допомогою опитування студентів і колірного тесту М. Люшера було побудовано «кольорову» ментальну карту міста, що відображає, які частини Львова асоціюються в молоді з певними кольорами та емоційними оцінками. Такі дослідження вписуються в рамки урбоімагології – науки про образ міста та його бренд.

Ще одним напрямом є вивчення сприйняття більших територій – районів, областей, країн – у свідомості людей. Формуються так звані «перцепційні карти регіонів», які відображають стереотипні уявлення населення про ті чи інші області. Подібні дослідження допомагають виявити ментальні межі регіонів – тобто, як люди неформально окреслюють території на основі власних уявлень.

Сприйняття ландшафтів та довкілля теж є важливим напрямом, що перетинається з географією сприйняття довкілля та ландшафтною естетикою. Дослідники цікавляться, як люди оцінюють красу пейзажів, наскільки комфортним чи ворожим вони сприймають навколишнє середовище, чи відчують зв'язок із природними місцями. Звідси випливають концепції «топофілії» (емоційної прив'язаності до місця, запропонованої географом І-Фу Туаном [11]) та «топофобії» (навпаки, страху або відрази до певних місць). Сюди ж належать дослідження сприйняття екологічних ризиків: наприклад, як населення сприймає ймовірність природних катастроф або забруднення – ці уявлення впливають на поведінку (чи переїде людина з небезпечної зони, чи підтримуватиме екологічні ініціативи тощо).

Метою дослідження є обґрунтування ролі перцепційної географії в просторовому плануванні та регіональному управлінні шляхом аналізу впливу ментального сприйняття територій на процеси реформування, зонування і формування ідентичності в урбанізованому та поліетнічному середовищі.

Методи дослідження в перцепційній географії запозичені з психології, соціології та картографії. Серед основних методичних підходів виділяють ментальні карти – карти, які респонденти малюють власноруч, це виглядає як схематичні карти певного простору «з пам'яті», позначаючи важливі для себе об'єкти. Аналіз таких нарисів дозволяє зрозуміти, які елементи середовища найбільш помітні або значущі для людей, а які «випадають» з їх образу території. Окремо слід виділити соціологічні опитування та анкети різного типу, які є доволі популярними в сучасних перцепційно-географічних дослідженнях. Анкети можуть містити питання про ставлення до місця проживання, про оцінку різних характеристик міста чи району, про рівень задоволеності середовищем тощо, які райони міста люди вважають найкомфортнішими, а які – небезпечними; або ж яку частину міста назвали б «центром» його культурного життя. Крім того,

опитування дають змогу виявити перцепційні ранги територій – наприклад, респондентів просять перелічити, які міста України вони хотіли би відвідати чи жити в них; підсумковий «рейтинг» покаже суб'єктивну привабливість міст у масовій свідомості. З новинок для перцепційної географії виділяють також інтерв'ю та фокус-групи, особливо глибинні інтерв'ю з мешканцями, що дозволяють зрозуміти причини тих чи інших уявлень про простір, отримати первинну інформацію. На відміну від анкет, які зазвичай кількісно вимірюють певні параметри (прикладом слугує перцепційна привабливість території), інтерв'ю дають якісний матеріал: розгорнуті описи, метафори, якими люди характеризують місця. Ці дані допомагають інтерпретувати, чому сформувалися певні стереотипи або емоційні прив'язки.

Під терміном «когнітивне картографування» розуміють різноманітні способи реконструювати внутрішні «карти» свідомості. Крім власне малювання ментальних карт, використовують методи когнітивного моделювання: наприклад, просять респондентів розташувати назви міст на аркуші так, як вони уявляють їх взаємне розташування (цей метод виявляє деформації простору в уяві – одні відстані люди можуть сильно перебільшувати, інші недооцінювати залежно від свого досвіду). Також застосовують психологічні тести асоціацій: показують фотографії місць або називають топоніми і просять назвати перші асоціації, почуття, які спадають на думку. Ці асоціації потім класифікують (позитивні/негативні, соціальні/природні тощо), отримуючи «перцепційний профіль» місця.

Варто детальніше розглянути методологію терміна ментальних карт та картографування простору людиною. Ментальні карти – це уявні образи геопростору, що формуються в людини на основі її індивідуальної перцепції цього простору, власного синтезованого досвіду та сприйняття, також варто додати і розуміння територіальної ідентичності як частини соціальної перцепції. На основі матеріалів ментальних карт можна виявити

відмінності сприйняття території, навіть у межах територіальних громад, виявити символічні «якорі» ідентичності для окремих соціальних груп, що є цінними орієнтирами для розвитку локальної ідентичності.

З огляду на специфіку новітніх досліджень у галузі перцепційної географії після 2022 року, особливо після російського вторгнення в Україну та появи великої кількості вимушених переселенців, використання ментальних карт стає особливо актуальним: поряд із локально-регіональною та національною ідентичністю формується специфічна «переселенська» ідентичність, яка об'єднує людей, які проживають в іншому місті, спільним досвідом втрати дому серед людей з потенційно, хоч і на локальному рівні, але іншою ідентичністю.

З практичної позиції ментальні карти широко застосовуються під час міського пла-

нування та для інтеграційних проєктів (розвиток громади): відмінності у сприйнятті одного й того самого міста різними людьми дають змогу глибше зрозуміти міський простір і потреби його мешканців, своєрідне «живе бачення міста».

Усі перелічені методи активно опановує перцепційна географія, котра розвивається на межі соціальної географії, соціології і психології в колі ширшого біхевіористичного підходу. Такий інтегративний інструментарій дозволяє на основі сприйняття середовища отримувати кількісні та якісні перцепційні характеристики територій і враховувати їх у процесі просторового планування та управління. Іншими словами, перцепційні дослідження «перекладають» суб'єктивні враження у форму, придатну для аналізу і практичного застосування.

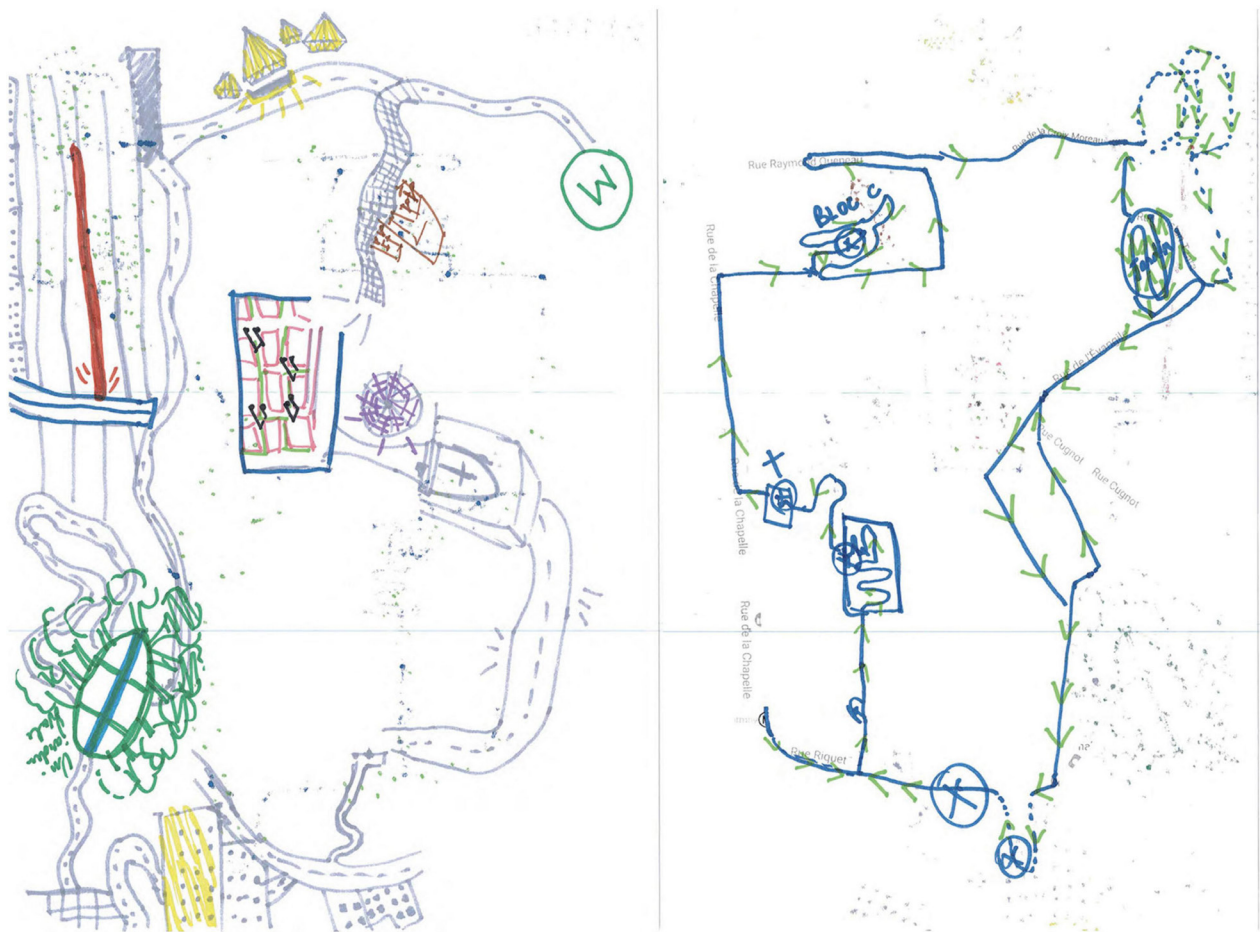

Рис. 1. Приклад ментальної карти

В урбаністиці та міському плануванні результати перцепційно-географічних досліджень слугують цінним орієнтиром для прийняття рішень. Розуміння того, як мешканці сприймають різні частини міста, допомагає планувальникам урахувати «м'які» фактори розвитку. Наприклад, якщо опитування показують, що певний район має негативний образ у громади (асоціюється з небезпекою, незручністю), то під час його реконструкції варто приділити увагу створенню нових позитивних «магнітів» – публічних просторів, знакових об'єктів, які змінять сприйняття. Перцепційні дані можна використовувати в зонуванні міста: виділення територій, які мешканці вважають межами свого мікрорайону, дозволяє краще планувати наближені послуги. Загалом, правильно сформований позитивний образ міста є досить потужним інструментом управління його розвитком: він підвищує конкурентоспроможність міста, приваблює інвестиції, впливає на соціальну та культурну сферу, дає краще розуміння міста органам місцевої влади. Саме тому міська влада багатьох міст світу нині працює над брендингом території, над формуванням привабливого перцепційного образу міста в очах як мешканців, так і гостей міста. Перцепційна географія надає наукові методи для такого брендингу: вимірювання іміджу (через опитування про асоціації з містом, або територією), моніторинг змін сприйняття після реалізації певних проєктів тощо.

У просторовому плануванні та управлінні територіями перцепційні дослідження допомагають зробити рішення більш орієнтованими на думку людей. Залучення громадськості через опитування та обговорення дозволяє виявити, як населення ментально структуризує свій геопростір: де проходять межі району «свого» та «чужого», які місця вважають центральними, а які – периферійними. Це особливо актуально в час проведення адміністративно-територіальної реформи, яка відбувалась із 2015 по 2020 рік, і самого процесу децентралізації в Україні: укрупнення районів і створення об'єднаних територіальних громад потребує враху-

вання ментальних карт населення. Перцепційна географія дає зрозуміти науковцям, чи ототожнюють себе мешканці кількох сіл із новим спільним центром, чи визнають нові кордони громади або, навпаки, опираються їм. Якщо ігнорувати цей аспект, під час об'єднання громади можна зіткнутися з опором або нерозумінням людей, яке надалі може вилитися у можливої конфлікти з населенням. Тож дослідження сприйняття меж і центрів має практичне значення для регіонального планування: результати перцепційного аналізу слід урахувати у визначенні оптимальної конфігурації районів, плануванні розташування адміністративних послуг, виборі назв новоутворених одиниць (щоб вони відповідали історико-географічній ідентичності мешканців).

Основний матеріал. У регіональних соціально-географічних дослідженнях перцепційний підхід використовується для оцінювання рівня згуртованості регіону, виявлення стереотипів та ідентичностей. «Перцепційний портрет» регіону може показати, як мешканці різних областей бачать одне одного та самих себе. Це дає матеріал для аналізу регіональних образів у медіа, освіті, політиці. Наприклад, виявивши, що певна область має імідж депресивної чи провінційної, можна зрозуміти, звідки беруться проблеми з інвестиційною привабливістю чи відтоком населення, і надалі працювати над зміною цього іміджу. Перцепційна географія також перетинається з дослідженнями регіональної ідентичності: наскільки люди ототожнюють себе зі своїм містом, областю чи країною, які символи і ландшафти вважають «рідними». Ці питання важливі для регіональної політики, формування туристичного бренду територій, національної єдності тощо.

В оцінюванні якості життя населення перцепційні методи доповнюють стандартні статистичні показники. Якість життя зазвичай вимірюється набором об'єктивних індикаторів (дохід, житло, екологія, доступ до послуг), але не менш важливо, як самі люди відчувають задоволеність життям у своєму

середовищі. Перцепційна географія пропонує інструменти для виявлення цього суб'єктивного складника. Наприклад, за результатами анкетування мешканців міста можна скласти «ментальну диференціацію» міського простору – які райони вони вважають комфортними, а які – ні. Якщо зіставити це з об'єктивними даними (рівнем благоустрою, щільністю зелених зон тощо), можна побачити невідповідності: буває, що добре оснащений інфраструктурою мікрорайон має поганий імідж через криміногенну обстановку або історичні стигми, і люди там почуваються гірше, ніж можна було б очікувати. Таким чином, перцепційні індикатори (рівень задоволеності районом, суб'єктивне відчуття безпеки, естетичного комфорту) використовуються як доповнення до кількісної оцінки якості життя. Міста все частіше включають опитування мешканців у моніторинг якості життя, аби побачити внутрішню оцінку змін. Перцепційна географія, систематизуючи такі опитування, допомагає виявити проблемні зони, на які слід спрямувати увагу міської політики (наприклад, райони з найнижчим рівнем суб'єктивної задоволеності життям потребують детальнішого аналізу причин).

Спектр застосувань перцепційної географії дуже широкий: від урбаністики (планування комфортних міст з урахуванням думки мешканців) і просторового розвитку регіонів (узгодження управлінських рішень згідно з урахуванням ментальних меж громад) до соціальної сфери (моніторинг якості життя) та навіть туризму (формування привабливого образу місць для відвідувачів). У всіх цих випадках перцепційна географія надає цінну інформацію про людський (особистісний) фактор у географічних процесах.

Перцепційна географія виникла як відповідь на потребу враховувати людське сприйняття в географічних дослідженнях. Такий підхід заслуговує статусу окремої галузі в межах соціальної географії та має унікальний предмет дослідження, адже об'єктом уваги перцепційної географії є не матеріальні об'єкти чи процеси самі по собі, а їх

відображення в людській свідомості. Це специфічний аспект, який майже не охоплюється іншими географічними дисциплінами. Наприклад, економічна географія може вивчати розміщення магазинів, а перцепційна – чи вважають мешканці район «торговим центром» міста, чи ні. Психологія досліджує сприйняття на індивідуальному рівні, а перцепційна географія переносить цей аналіз на колективний рівень і просторовий контекст. Таким чином, сформувався окремий предмет – географічні образи та уявлення, що потребує спеціального підходу.

Перцепційна географія розширила саму ідею регіоналістики серед географічної науки новими методами (психологічні тести, соціологічні опитування та анкетування, когнітивне моделювання, ментальні карти, власні картографічні проєкції), які раніше географи майже не застосовували, адже спирались на більш традиційні географічні методи. Для опанування цих методів потрібні знання з інших сфер (психометрії, статистики опитувань, когнітивної науки). Відповідно, виникла необхідність підготовки фахівців з особливими навичками – на межі географії та соціальної психології. Виділення перцепційної географії як окремого напрямку стимулює розвиток відповідної методології, адаптованої саме до географічних задач.

Як показано вище, результати перцепційно-географічних досліджень мають прикладне значення – від містобудування та регіоналістики до зміцнення національної єдності, вирішення та уникнення напруженості під час формування регіональної політики в поліетнічних регіонах України. У сучасному світі, де якість життя і думка громади все більше впливають на успішність політик, є суспільний запит на врахування цих суб'єктивних чинників.

Для поліетнічних районів серед адміністративних областей України перцепційний підхід особливо актуальний, адже дозволяє виявити та окреслити наявність внутрішніх «невидимих» меж або ж відмінностей, котрі ігнорувались між етнічними грома-

дами в межах одного регіону, територіальної громади. Наприклад, в областях, які мають також спільний кордон із сусідніми державами (Румунія, Угорщина, Польща), можна умовно виділити ментальні зони (психогеографічна, лінгвогеографічна, соціогеографічна, культурно-географічна) компактного проживання різних етнічних груп, що не завжди збігаються з офіційним поділом на райони та не завжди враховуються під час формування окремих територіальних громад. Розуміння цих прихованих меж допомагає регіональній владі здійснювати політику, чутливу до локальної ідентичності. Перцепційна географія науково обґрунтовує, як це робити, застосування її методів та підходів є прямим первинним збором інформації для подальшого аналізу дослідниками, використання в регіональному розвитку органами влади тощо. Виокремлення її в самостійну галузь в соціальній географії підкреслює важливість цієї проблематики і сприяє залученню ресурсів на її вивчення. Наприклад, оцінюючи розвиток регіонів, тепер усе частіше науковці згадують не лише економічні або фізичні показники, а й «перцепційні індекси» (імідж регіону, рівень довіри населення до місця проживання тощо). Це результат того, що перцепційний підхід зайняв своє місце в науковому і управлінському дискурсі та активно впроваджується як за кордоном, так і в Україні.

За десятиліття розвитку соціальної географії накопичено значний масив літератури та наукових праць, сформувалися свої авторитети і школи (таблиця 1) та перцепційно-географічні підходи. Публікуються підручники та монографії, присвячені теорії та методам перцепційної географії, де наведено прямі та опосередковані приклади, а найголовніше – подальше практичне застосування в регіоналістиці та управлінні територіями. Це свідчить, що цей напрям у суспільній науці досяг рівня, коли має власний теоретичний апарат і визнання академічної спільноти.

Перцепційна географія цілком виправдано виокремлюється в межах соціальної

географії. Вона досліджує вимір суспільно-географічних явищ, без якого неможливо повно зрозуміти взаємодію людини і геопростору – вимір людського сприйняття. Це робить її необхідною складовою частиною системи географічних наук.

Нижче подано огляд думок деяких відомих науковців, які працювали в галузі перцепційної або когнітивної географії, як за кордоном, так і в Україні, вказано їхні країни, основні напрями досліджень та методи, що ними використовувалися.

Висновки. Перцепційна географія утвердилася як важлива складова частина соціальної географії, зосереджена на вивченні того, як люди сприймають і осмислюють географічний простір. Вона виникла на перетині географії та психології, де об'єктивні характеристики території не дають повної картини без розуміння суб'єктивного образу цієї території в масовій свідомості. Сьогодні перцепційна географія має розвинуту теоретичну базу, спеціальні методи і широкий спектр застосувань – від покращення міського середовища до оптимізації адміністративно-територіальних устроїв і підвищення якості життя людей. Відокремлення цього напрямку в самостійну галузь дозволяє більш цілеспрямовано розвивати методологію і накопичувати знання про «людський вимір» географічного простору. В умовах, коли думки, відчуття та уявлення людей набувають усе більшого значення для сталого розвитку територій, значення перцепційної географії буде лише зростати. Це наука, що робить географію більш гуманною, наближаючи її до реального життя та потреб суспільства. В Україні перцепційна географія пройшла шлях у чверть століття – від поодиноких досліджень 2000-х років до сучасного етапу активного розвитку, що підтверджується збільшенням кількості публікацій та загальною цікавістю науковців до цього напрямку. Особливо відчутний її внесок у розуміння поліетнічних територій: перцепційний підхід дозволяє виявляти приховані культурно-просторові межі (наприклад, у межах бага-

Таблиця 1

Основні науковці та підходи у перцепційній географії

Дослідник	Країна	Напрями досліджень	Використані методи
Кевін Лінч (Kevin Lynch)	США	Урбаністика, образ міста, сприйняття міського середовища. Ввів поняття елементів образу міста (райони, межі, шляхи, вузли, орієнтири)	Ментальні карти мешканців (ескізи плану міста зі спогадів), інтерв'ю, польові спостереження за навігацією міським простором
Пітер Гулд (Peter Gould)	США	Перцепційна географія регіонів, «ментальні мапи» уявлень про різні країни та місця; дослідження географічних уподобань і страхів населення	Соціологічні опитування (анкетування великих вибірок щодо привабливості/небезпечності різних територій), статистичний аналіз отриманих «ментальних рейтингів»
І-Фу Туан (Yi-Fu Tuan) (кит. походження)	США	Гуманістична географія, сприйняття простору і «почуття місця» (topophilia), досвід проживання людини в різних ландшафтах	Якісні методи: есе, інтерв'ю, феноменологічний опис місць; аналіз культурних текстів і символів місцеприйняття
Роджер Даунс (R. Downs), Девід Сті (D. Stea)	США	Когнітивна географія, психологія просторового навчання. Дослідження того, як формуються когнітивні карти в дітей і дорослих, як люди запам'ятовують шлях у місті, орієнтуються на місцевості	Експериментальні методи (лабораторні тести на запам'ятовування маршрутів, моделювання навігаційних завдань), побудова когнітивних карт та їх порівняння з реальними
Реджинальд Голледж (Reginald G. Golledge)	США/ Австралія	Просторова поведінка і рішення, когнітивні карти в умовах обмежень (наприклад, у незрячих людей). Теорія просторового вибору та доступності з огляду на сприйняття	Когнітивне моделювання, геоінформаційні методи (аналіз траєкторій руху), поведінкові експерименти, опитування про суб'єктивне сприйняття відстаней і напрямків
Костянтин Мезенцев	Україна	Соціальна географія, методологія прогнозування регіонального розвитку з урахуванням поведінкових чинників. Дослідження територіальної ідентичності	Анкетні опитування мешканців (визначення «свого» району, неофіційних меж міста); виділення перцепційних портретів регіонів для зіставлення з адміністративними межами, визначення ролі території в самоідентифікації населення
Мирослава Влах, Ірина Гудзеляк	Україна	Географія міського простору; Досліджувала просторові образи та ідентичність міста/регіону (урбоімагологія). Перцепційні дослідження міського середовища, урбоімагологія. Зокрема, це образи міста Львова, колористична перцепція простору (асоціювання районів міста з кольорами)	Анкетні опитування студентів, тест кольорових асоціацій (методика Люшера), візуалізація ментальних карт. Онлайн-опитування респондентів (студентської молоді) з психологічними тестами; побудова ментальних карт на основі отриманих асоціацій (виділення «жовтих», «червоних» тощо зон міста на карті)
Олексій Мусієздов	Україна	Міська ідентичність у сучасному місті. Інтерпретація «справжнього» міського жителя	Фокус-групові інтерв'ю та опитування. Дослідження впливу міської ідентичності серед населення, виділення знання про місто та міську культуру
О. Гнатюк, Я. Олійник, К. М. Мезенцев	Україна	Перцепційні дослідження в питанні міської ідентичності	Адаптації перцепційного підходу до сучасних адміністративно-територіальних реалій України
О.Ю. Кононенко, О.М.Гнатюк	Україна	Перцепційні дослідження міста, аналіз ментальних карт	Використання та виокремлення методу вернакулярних районів

Примітка: наведений список не є вичерпним. Існує багато інших дослідників, що робили вагомий внесок у становлення перцепційної географії, зокрема: Іван Костацук (Україна) з роботами про сприйняття нових об'єднаних громад, Дж. Г. Голд (Велика Британія) з фундаментальною працею з поведінкової географії, С. Мілграм (США) з експериментами з ментального картування міста тощо. Однак у таблиці 1 продемонстровано різноманітність підходів і тем: від суто теоретичних розробок до прикладних досліджень, від вивчення міських ландшафтів до цілих країн. Це підкреслює, наскільки широко поширилася проблематика перцепційної географії.

тонаціональних областей), знання про які допомагає запобігати конфліктам і сприяти інтеграції та сталому розвитку громад загалом. Перцепційна географія не лише збагачує теорію суспільної географії, але й має

важливе прикладне значення: врахування ментальних мап населення під час територіального планування та проведення регіонального розвитку, який сприяє їх успішності й суспільній стабільності.

Література

1. Влах М., Гудзеляк І. Перцепційний підхід у суспільно-географічних дослідженнях міського простору (на матеріалах Львова). Економічна та соціальна географія. 2019. № 82. С. 50–56. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=esg_2019_82_7 (дата звернення: 29.07.25).
2. Кононенко О., Гнатюк О. Міські вернакулярні райони: методика виділення на основі аналізу ментальних карт. Вісник Херсонського державного університету. Серія Географічні науки. 2022. Вип. 17. С. 36–49. URL: <https://ekhssuir.kspu.edu/server/api/core/bitstreams/62cd62fc-5ca1-4e14-93d2-0b425140d20e/content> (дата звернення: 29.07.25).
3. Лозинський Р. Перцепційні регіони, внутрішньо-українське примирення та влада. Регіон – 2011: стратегія оптимального розвитку. Матеріали науково-практичної конференції. Харків, 2011. С. 148–152. URL: <https://lozynskij.blogspot.com/2011/10/blog-post.html> (дата звернення: 29.07.25).
4. Мезенцев К.В. Тренди розвитку міських поселень в Україні: стійкі та вразливі міста. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія. 2013. Вип. 1 (61). С. 31–36. URL: <https://visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/04/10-61.pdf> (дата звернення: 29.07.25).
5. Мезенцев К.В., Мезенцева (Провотар) Н.І. Перцепційні портрети регіонів України. Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення. Зб. наук. праць. Херсон, 2005. С. 208–213. URL: https://www.bulletin-esgeograph.org.ua/files/pdf/ESG_66.pdf (дата звернення: 29.07.25).
6. Мезенцев К.В., Мезенцева (Провотар) Н.І. Роль території у самоідентифікації населення. Економічна та соціальна географія. 2007. Вип. 57. С. 67–71.
7. Мезенцева Н., Пальчук М. Публічні простори міст: осмислення через призму зарубіжного дискурсу. Економічна та соціальна географія. 2016. Вип. 76. С. 19–26. URL: https://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-76/Mezentseva-Palchuk_19-26.pdf (дата звернення: 29.07.25).
8. Мусієздов О. Міська ідентичність у (пост)сучасному суспільстві: український досвід : монографія. Харків, 2016. URL: https://cityface.org.ua/resources/data/a_20200114223235_fe1f68a26.pdf (дата звернення: 29.07.25).
9. Олійник Я., Гнатюк О. Територіальна ідентичність населення Подільського регіону : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2017. URL: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/terytorial_identychn_nas-nya_podilskogo_regionu_olijnyk_gnatyuk.pdf (дата звернення: 29.07.25).
10. Cosgrove D. E. Social formation and symbolic landscape. Madison, Wis: University of Wisconsin Press, 1998. 293 с. URL: <https://archive.org/details/socialformations0000cosgr#:~:text=Originally%20published%3A%20London%20%3A%20Croom,With%20new%20introd> (дата звернення: 29.07.25).
11. Dixon D. P., Jones J. P. Feminist Geographies of Difference, Relation, and Construction. Approaches to Human Geography. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom. С. 42–56. URL: <https://doi.org/10.4135/9781446215432.n4> (дата звернення: 29.07.25).
12. Downs R. M., Stea D. Image and Environment: Cognitive Mapping and Spatial Behavior. Chicago: Aldine Publishing Company. 1973. 439 с. URL: <https://archive.org/details/imageenvironment0000down/page/n3/mode/2up> (дата звернення: 29.07.25).
13. Gnatiuk O., Kononenko O., Mezentsev K. Kyiv metro and urban imageability: a student youth vision. Acta Universitatis Carolinae Geographica. 2022. Vol. 57 (1). P. 16–30. URL: https://www.researchgate.net/publication/360439811_Kyiv_Metro_and_Urban_Imageability_A_Student_Youth_Vision (дата звернення: 29.07.25).
14. Gnatiuk O., Melnychuk A. Identities with historical regions – are they adapting to modern administrative division? The case of Ukraine. European Spatial Research and Policy. 2019. Vol. 26 (1). P. 175–194. URL: <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/5239> (дата звернення: 29.07.25).

15. Gould P., White R. Mental maps. London: Routledge, 1974. 170 c. URL: <https://archive.org/details/mentalmaps0000pete#:~:text=Mental%20Maps> (дата звернення: 29.07.25).
16. Hawkins H. Geography, art, research: artistic research in the GeoHumanities. 1st ed. London: Routledge, 2020. 266 c. URL: <https://doi.org/10.4324/9780367800000> (дата звернення: 29.07.25).
17. Lynch K. The image of the city. Cambridge, MA: MIT Press, 1960. 194 c URL: https://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1960_Kevin_Lynch_The_Image_of_The_City_book.pdf (дата звернення: 29.07.25).
18. Merriman P. Mobility, Space and Culture. London: Routledge. 2012. 224 c. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203842102> (дата звернення: 29.07.25).
19. Tuan Y.-f. Space and place: The perspective of experience. Minneapolis : University of Minnesota Press, 1977. 235 c. URL: https://www.academia.edu/19846369/Yi_Fu_Tuan_Space_and_Place (дата звернення: 29.07.25).
20. Werlen, B. Society, Action and Space: An Alternative Human Geography. London: Routledge, 2009. 249 c. URL: https://www.academia.edu/58638301/Society_action_and_space_an_alternative_human_geography (дата звернення: 29.07.25).

References

1. Vlach, M., & Ghudzeljak, I. (2019). Percepcijnyj pidkhid u suspiljno-gheografichnykh doslidzhennjakh misjkojho prostoru (na materialakh Ljvova) [Personal approach in social-geographical research of the urban space (on the example of Lviv)]. *Ekonomichna ta socialjna gheografija*, (82), 50–56. http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=esg_2019_82_7 (date of access 29.07.25). [in Ukrainian].
2. Kononenko, O., Gnatiuk, O. Urban. Miski vernakuliarni raiony: metodyka vydilennia na osnovi analizu mentalnykh kart [Vernacular areas method of selection based on the analysis of mental maps]. *Bulletin of Kherson State University. Series: Geographical Sciences*. 2022. Issue 17. P. 36–49. Retrieved from: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/terytorial_identychnas-nya_podilskogo_regionu_olijnyk_gnatiuk.pdf (accessed on 29.07.25) [in Ukrainian].
3. Lozinsky, R. Pertsepsiini rehiony, vnutrishno-ukrainske prymyrennia ta vlada [“Perceptual regions, intra-Ukrainian reconciliation and power”, “Region – 2011: strategy of optimal development: materials of the scientific and practical conference with international participation”] (m. Kharkiv November 10–11, 2011 / Main editor of the board V.S. Bakirov. – Kh.: KhNU named after. V. Karazina, 2011.148–152. Retrieved from: <https://lozynskyj.blogspot.com/2011/10/blog-post.html> (accessed on 29.07.25) [in Ukrainian].
4. Mezencev, K. (2013). Trendy rozvytku misjkykh poselenj v Ukraini: stijki ta vrazlyvi mista [Trends in urban settlements development in Ukraine: strong and vulnerable cities]. *Visnyk Kyjivskogo nacionalnogho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Gheografija*, (1(61)), 31–36. Retrieved from: <https://visnyk-geo.knu.ua/wp-content/uploads/2016/04/10-61.pdf> (date of access 29.07.25) [in Ukrainian].
5. Mezencev K., Mezenceva, (Provotar) N. Pertsepsiini portrety rehioniv Ukrainy [Perceptual portraits of Ukraine’s regions. Regional problems of Ukraine: geographical analysis and search for solutions. Collection of scientific works. Kherson]. 2005. Pp. 208–213. Retrieved from: https://www.bulletin-esgeograph.org.ua/files/pdf/ESG_66.pdf (accessed on 29.07.25) [in Ukrainian].
6. Mezencev, K., Mezenceva, (Provotar) N. (2007). Rol terytorii u samoidentyfikatsii naselennia [The role of territory in the self-identification of the population. *Economic and Social Geography*]. Issue 57. P. 67–71. [in Ukrainian].
7. Mezenceva, N., & Palchuk, M. (2016). Publichni prostory mist: osmyslennja cherez pryzmu zarubizhnogho dyskursu [Urban public spaces: understanding through the prism of foreign discourse]. *Ekonomichna ta socialjna gheografija*, (76), 19–26. Retrieved from: https://bulletin-esgeograph.org.ua/images/docs/Volume-76/Mezenceva-Palchuk_19-26.pdf (date of access 29.07.25). [in Ukrainian].
8. Musiezdov, O. (2016). Urban identity in a (post)modern city (example of Kharkiv and Lviv) *Sociology: theory, methods, marketing*. № 3. P. 94–111. Retrieved from: https://cityface.org.ua/resources/data/a_20200114223235_fe1f68a26.pdf (accessed on 29.07.25). [in Ukrainian].
9. Oliinyk, Y., Gnatiuk, O. (2017). Terytorialna identychnist naselennia Podilskoho rehionu [Territorial identity of the population of the Podilskyi region. Monograph]. Kyiv: VPC “Kyiv University,” Retrieved from: https://geo.knu.ua/wp-content/uploads/2022/10/terytorial_identychnas-nya_podilskogo_regionu_olijnyk_gnatiuk.pdf (accessed on 29.07.25). [in Ukrainian].
10. Cosgrove, D. E. (1988). Social formation and symbolic landscape. Madison, Wis : University of Wisconsin Press. Retrieved from: <https://archive.org/details/socialformations0000cosg#:~:text=Originally%20published%3A%20London%20%3A%20Croom,With%20new%20introd> (date of access 29.07.25). [in English].75

- 11.
12. Dixon, D. P., Jones, J. P. *Feminist Geographies of Difference, Relation, and Construction. Approaches to Human Geography*. 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London EC1Y 1SP United Kingdom. 42–56. <https://doi.org/10.4135/9781446215432.n4> (date of access 29.07.25). [in English].
13. Downs, R. M., & Stea, D. (1973). *Image and environment: Cognitive mapping and spatial behavior*. Chicago: Aldine Publishing Company. Retrieved from: <https://archive.org/details/imageenvironment0000down/page/n3/mode/2up> (date of access 29.07.25). [in English].
14. Gnatiuk O., Kononenko O., Mezentsev K. Kyiv metro and urban imageability: a student youth vision. *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 2022. Vol. 57 (1). P. 16–30. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/360439811_Kyiv_Metro_and_Urban_Imageability_A_Student_Youth_Vision (accessed on 29.07.25). [in English].
15. Gnatiuk, O., Melnychuk, A. Identities with historical regions – are they adapting to modern administrative division? The case of Ukraine. *European Spatial Research and Policy*. 2019. Vol. 26 (1). P. 175–194. Retrieved from: <https://czasopisma.uni.lodz.pl/esrap/article/view/5239> (accessed on 29.07.25). [in English].
16. Gould, P., & White, R. (1974). *Mental maps*. London: Routledge. Retrieved from: <https://archive.org/details/mentalmaps0000pete#:~:text=Mental%20Maps> (date of access 29.07.25). [in English].
17. Hawkins, H. (2020). *Geography, art, research: Artistic research in the GeoHumanities* (1st ed.). London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780367800000> (date of access 29.07.25). [in English].
18. Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge, MA: MIT Press. https://www.miguelangelmartinez.net/IMG/pdf/1960_Kevin_Lynch_The_Image_of_The_City_book.pdf (date of access 29.07.25). [in English].
19. Merriman, P. (2012). *Mobility, space and culture*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203842102> (date of access 29.07.25). [in English].
20. Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis: University of Minnesota Press. Retrieved from: https://www.academia.edu/19846369/Yi_Fu_Tuan_Space_and_Place (date of access 29.07.25). [in English].
21. Werlen, B. (2009). *Society, action and space: An alternative human geography*. London: Routledge. Retrieved from: https://www.academia.edu/58638301/Society_action_and_space_an_alternative_human_geography (date of access 29.07.25). [in English].

Дата надходження статті: 22.07.2025

Дата прийняття статті: 28.08.2025

Опубліковано: 07.10.2025